

PROBLEMATIKA PASTORÁLNÍ PSYCHOLOGIE

V poslední době se objevila řada publikací, které poskytují psychologické poznatky a z nich odvozené metody pro vzdělávání budoucích duchovních pastýřů a využití v praxi duchovní správy. V r. 1972 se ustavila „Německá společnost pro pastorální psychologii“, ve které je činná v současné době kolem stovky řádných členů se souhlasem církevních institucí — evangelických i katolických. Současně se v posledních letech rozmnožily výhrady a snad i předsudky vůči stoupajícímu vlivu psychologie na církevní činnost. — Jde tu — tak je možno právem se ptát — při stoupajícím trendu k pastorální psychologii o nějakou invazi víře a církvi cizích nebo dokonce nepřátelských ideologií a praktik — nebo o vážnou a proto vítanou pomoc při výchově a dalším vzdělávání duchovních a při pastorační praxi? Chtěl bych přispět k zodpovězení těchto otázek tím, že 1. upozorním na duchovní a teologicko-historické souvislosti, 2. uvážím a zvážím výhrady a předsudky, 3. předložím některé důvody, které svědčí pro schválení této nové disciplíny v rámci praktické (= pastorální) teologie.

Souvislosti

Již jméno ukazuje na to, že se toto odborné pole podílí jak na problematice psychologie, jakožto pozitivní vědy, tak také pastorální teologie, jako pozdní, takřka dodatečné teologické disciplíny.

Pastorální psychologie jako humánní věda

Jestliže se pokusíme zařadit pastorální psychologii vědecko-teoreticky, můžeme jí přisoudit s určitým oprávněním místo v rámci humánních věd (humánní medicína, psychologie, sociologie). Z historického hlediska vzešly tyto vědy převážně z přírodovědeckého myšlení, které začalo v západní kultuře v renesanci a za své velkolepé badatelské výsledky děkuje kauzálnímu a pojmovému chápání, kvantitativnímu měření a bedlivému experimentování. Tato myšlenková forma se emancipovala ve vědách o člověku od mytologického celkového názoru člověka v řecké antice a tím smrštila člověka na pouhou věc a předmět.

To je její hypotéka, její tajná nehumánní tendence, se kterou se lze střetávat jen při stálé bdělosti. Pokud se tak nestane, pak ustrne např. medicína na funkční schopnosti jednotlivých orgánů, sociologie na kolektivních procesech, psychologie na pudových potřebách; všechny tři nevidí člověka v jeho podstatě a jedinečnosti. To vede k výhradám a vysvětluje právě onu nechuť, která se rozšiřuje vůči pastorální psychologii, dříve než mohla ukázat, že se orientuje podle nezkomoleného humánního a teologického obrazu člověka.

Pastorální psychologie jako praktická teologie

Pokud se v tradičním teologickém vzdělávání nepodávalo jen spekulativní, nýbrž také pozitivní psychologické vědění, dělo se tak v rámci filozofie, tedy vně vlastní teologie. Pastorální psychologie náleží v souladu se svým cílem jednoznačně k teologii, a to k praktické teologii, třebaže chce zůstat v dialogu také s jinými disciplínami, např. s morální teologií. Praktická teologie se osamostatnila teprve

v 19. století a dosud má napjatý vztah k odedávna usedlým historickým a systematickým oborům. Ty hledí na pozdního potomka částečně pohrdavě, částečně s odstupem, protože se příliš často pohybuje v nížinách praxe. Pastorální teologie má těžký úkol postavit most mezi teorií a praxí. — Bude ještě nějaký čas trvat, než se začlení do praktické teologie a tak i do výchovy a dalšího vzdělávání duchovních.

Výhrady a předsudky

Zde budiž pojednáno o dvou postojích vůči psychologii, resp. k pastorální psychologii: o výhradách, která vznikají objektivně z věci samé, a předsudcích, které jsou subjektivního druhu a pocházejí z osobního způsobu nazírání toho, kdo má předsudek.

Výhrady a předsudky vůči psychologii vůbec

Výhrady vůči psychologii povstávají všude tam, kde se s tímto jemným nástrojem zachází neodborně. Jestliže je člověk následkem výše uvedené nehumánní tendence humánních věd učiněn *pouhým objektem* vyšetřování, předmětem experimentování a zkoušení, cítí se degradován, zneužit a ve své podstatě zneuznán. Psychologická diagnóza může být např. sama o sobě správná, může se však stát hrubou, jestliže je přilepena na člověka zavaleného problémy jako nálepka. Taková pravda ho neosvobodí, nýbrž učiní ještě bezmocnějším a opuštěnějším než dříve. Dokonce i vcítění do sebe může být znehodnoceno na laciný metodický trik „zrcadlení“, jestliže je přitom vynechán základní vztah člověka k člověku. (Tak může být např. C. R. Rogersova „terapie rozmluvou vztažená na klienta“ povrchně pochopena jako technika „zrcadlení“, zatím co Rogers sám přisuzuje základním etickým postojům plného akceptování partnera v rozmluvě a poctivosti poradce největší hodnotu.). Kdo vidí jako trenér nebo terapeut nějaké skupiny pouze procesy a interakce a přitom nedbá na jednotlivou osobnost s její individualitou, činí psychologii neoprávněnou a vyvolává výhrady.

Zvláště tíživým se jeví pro vážně míněnou psychologii, když se začnou prosazovat lidé s psychologickým polovzděláním. Mnozí používají psychologické řeči, aby vykonávali svou moc nad druhými a vyhnuli se vzhledu do vlastní problematiky. Neméně je na pováženou naivní používání psychologických metod, jak se to žel nezdá stává např. v církevní skupinové práci s mládeží. Skupinově dynamická cvičení patří do ruky odborníka a nikoli diletanta, který byl vyškolen málo nebo vůbec ne. Připomínám jen vysoké umění feedbacku, které, když se nedovede, může vyvolat vzájemnou brutalitu a těžká duševní zranění. (Feedback, doslova „zpětné krmení“, je taktní sdělování, jaké pocity budí jednání člena skupiny, partnera v rozhovoru, partnera v manželství atd. v jeho protějšku. Z takových vzájemných sdělení, když probíhají správně, získávají účastníci na feedbacku rostoucí vzájemné pochopení a mohou touto cestou prohloubit své vztahy. Srov. např. K. Frielingsdorf — G. Stöcklin, „Seelsorge als Sorge um Menschen. Pastoralpsychologische Modelle“, Mainz 1976).

Kdo provádí verbální nebo neverbální cvičení v komunikaci a kontaktu, musí vědět, zda je to pro jednotlivého člena skupiny vhodné a zde má smysl vybudit jeho ochranné a obranné mechanismy, nebo zda jsou tyto opory nezbytné proto, aby se

s nějakým nepostižitelným, event. psychotickým ohrožením dalo žít. Musíme přiznat, že se v této věci v posledních letech jednalo často neuvážlivě, což přispělo k tomu, že skupinová dynamika získala špatnou pověst.

Odmítnutí, se kterým se psychologie setkává, má příčinu jistě nejen ve věcných výhradách, nýbrž také v subjektivních předsudcích. Psychologie uvádí toho, kdo se s ní střetne, do pochybností, konfrontuje ho se sebou samým, a to může být nepříjemné. C. G. Jung mluví o projekci „stínu“ a míní tím, že se nezažité a neobjasněné promítá ven. Tak může někdo potírat psychologii proto, že se brání tomu, aby jasně pochopil osobní problémy dospívání, vnitřní duševní a mezilidské konflikty, které si již dlouho vyžadují otevřené zpracování. Psychologie by mohla zpochybnit jeho ideální vlastní obraz a postavit jej proti skutečné realitě. Vyskytuje se široce rozšířený odpor vůči psychologii, který nemá původ v nedostatečnosti této vědy, nýbrž v nedostatku lidské ochoty změnit se. Z toho plynoucí zaujatost ztěžuje věcné vyřadění se skutečnými možnostmi a hranicemi psychologie.

Speciální výhrady a předsudky proti pastorální psychologii

Pastorální psychologii nezbyvá nic jiného, než se smířit s výhradami a předsudky, které postihují psychologii vůbec. K tomu ale přicházejí ještě speciální kritická stanoviska vůči ní, vyvolaná jejím nárokem být praktickou teologií. Jako mladá, ještě neetablovaná disciplína stojí pastorální psychologie před četnými těžkostmi. Pokud nebudou odstraněny, budou dále trvat výhrady vůči ní.

Především musí být zeslabena výtku, kterou učinil duchovním pastýřům mnichovský psychiatr a psychoterapeut Paul Matussek, jako by se utíkali do psychologie z nedostatku věroučné podstaty. Může být, že tomu tak někdy je. Bylo by však přesto politováníhodné, kdyby proto někdo chtěl vzdalovat pastorální psychologii od pastorální teologie. Utéci lze do ciziny. Měla by se tedy stát vnitrozemím. Pro vzdělávání a výchovu duchovních pastýřů je zapotřebí psychologii integrovat tak, aby přispívala k rozvinutí lidské, odborné a věřící identity a nikoli k nějaké výpůjčce identity, k alibi pro vlastní duchovní úlohu.

Právě tak se musí předejít každému diletantismu. V žádném případě nejde o to z duchovního udělat psychologa, skupinového dynamika, psychoterapeuta — polovzdělance. Já vidím smysl pastorální psychologie na prvním místě v tom, že napomáhá studujícímu a potom také duchovnímu správci při výkonu jeho povolání *k osobnímu zrání*, k sebepoznávání, k pozitivnímu vytváření jeho způsobů chování a jeho mezilidských vztahů. Je to tedy on sám, na kterého se obrací pastorální psychologie, a to v úzkém spojení s jeho asketickým a duchovním formováním. Jestliže si je sám sebe lépe vědom, dělá pokroky ve vyžívání a učí se vyrovnávat se sebou a svými problémy, bude také schopen lépe chápat lidi s jejich problémy a konflikty. Psychologické informace o pozadích a hlubinách lidského života nezůstanou vězet jen v abstrakcích, nýbrž se stanou věděním blízkým životu. Psychologické metody, např. vedení rozhovoru nebo skupinová práce, jsou vždy druhotné. Předpokládají člověka, který je sám vyžralý a tak se stal schopným zacházet odpovědně s technikami.

Je také třeba varovat se takového *eklekticismu*, který se spokojí s tím, že si naplní hlavu informacemi o různých psychologických školách a směrech, nedovede však

uvést do chodu žádné pronikavé, emocionálně a existenciálně fundované učební procesy. Starostlivý výběr látky a zprostředkujících metod je nezbytný, při čemž cíl, připravovat pro duchovní správu, nesmí nikdy zmizet ze zřetele. Bylo by velmi žádoucí, aby psychologie brala ohled na otázky kladené různými teologickými disciplínami, např. morální teologií, církevním právem, liturgií, a také aby s ní teologické disciplíny spolupracovaly.

Předsudky proti pastorální psychologii vypadají podobně jako proti psychologii všeobecně. Pastorální psychologie však svádí ke zvláštnímu druhu odporu a obrany, který plyne z jejího nároku být teologií. Dává bohatě příležitosti k „sekundární racionalizaci“, tj. k vystupování předsudků v rouchu zdánlivě věcných posudků. To znamená např.: „Kdyby se lidé více modlili a důvěřovali v Boží milost, nepotřebovali by psychologii“ nebo „kdyby členové farní rady lépe dodržovali přikázání lásky, nepotřebovali by se zajímat o skupinovou dynamiku“. Kdybychom se obšírněji rozhovořili s tím, kdo vyjadřuje takové názory, ukázalo by se ovšem velmi brzy, že zde jde spíše o emocionální odmítnutí než o velkou starost o víru a zbožnost. Nemělo by smysl argumentovat proti takovým předsudkům agresivně. Zde se osvědčuje pastorální psychologie tím, že akceptuje člověka spolu s jeho předsudky a umožňuje mu tak, aby se od nich pozvolna osvobodil.

Souhlas

Přes četné výhrady věcného druhu jsou dle mého mínění pádné důvody pro souhlas s pastorální psychologií. Lépe řečeno, je stěžejní motiv pro souhlas, který se dá objasnit pomocí různých příkladů.

Stěžejní motiv

Dá se popsat následujícím způsobem. Martin Buber uvádí starou židovskou obraznou řeč, ve které říká Bůh Abrahamovi: „Moje řemeslo je činit dobré – ty jsi se chopil mého řemesla.“ Ježíš se chopil Božího řemesla dokonale a žádá svoje učedníky, aby činili totéž: „Buďte milosrdní, jako je váš Otec v nebesích milosrdný“ (Lk 6,36). Boží jednání je motivem pro jednání věřícího. Proč je ale tak těžké, vyvodit z víry závěry pro jednání? Známe často jmenované důvody: neochota srdce, nedostatek pevné víry, dědičný hřích atd. Jeden důvod však nebývá jmenován: bezradnost a bezmocnost člověka. Chybí mu *bezprostřední praktické pomůcky k uskutečnění*. Takové by mohla poskytnout pastorální psychologie: pomůcky, aby se dalo umožnit konkrétní jednání z víry, pomůcky k uskutečňování („operacionalizaci“) lásky k bližnímu.

Několik příkladů ať nám ukáže, že v pastorální psychologii nejde nikdy jen o psychologii, nýbrž vždycky o uskutečnění víry v jednání.

Vědění. Představitelé psychologie a psychoterapie předhazují duchovním hrubou neznalost, co se týče vědomostí o lidské duši. Myslím, že je tu skutečně neodpovědný nedostatek. Co ví duchovní pastýř o základních pudových potřebách, jak je např. probádali S. Freud a L. Szondi, co ví o fázích vytváření vlastního Já, jak nám je předkládá E. H. Erikson ve svém všechny věkové stupně obsahujícím antropologickém a současně etickém konceptu, co ví o individuaci člověka k celistvosti, jak ji popsal

ve velkém transkulturním díle C. G. Jung a jeho škola? To jsou jen někteří z proslulých znalců osudu a svobody člověka. Přitom nemůže jít pastorální psychologii o to, aby udělala z duchovního pastýře dokonalého diagnostika, nýbrž člověka, který *tuší*, kolik je v člověku podivuhodných dobrých sil, ale také děsivých destruktivních tendencí. Toto vědění by mělo ústít do životní moudrosti, která činí duchovního pastýře chápavějším a chrání ho před tím, aby soudil tam, kde má soudit jen Bůh. Množství zdrcujících konfliktů, se kterými se duchovní pastýř stýká, je tak ohromné, že ho odlehčí, vlastní úzkost umenší a více jistoty poskytne, bude-li mít prožité a protrpěné vědomosti o sobě samém i bližních. Jak mnoho a více než kterákoli kniha ví Písmo svaté o výšinách a hlubinách člověka! Říká nám, že je člověk Božím obrazem a současně že je zmítán kainovským nutkáním. „V každém Ábelovi vězí Kain“ (W. Huth). Pastorální psychologie přispívá k tomu, aby byl biblický obraz člověka přeložen do konkrétní skutečnosti všedního dne. Pomáhá pochopit, co se myslí dědičným hříchem a milostí.

Porada. Zde tím rozumím činnost osob, které jsou pro to výslovně odborně kvalifikované a svou činnost vyvíjejí na pokyn, popřípadě s výslovným souhlasem církevních institucí. Do jaké míry se dají tyto služby chápat jako pastorálně psychologická a tedy pastorační funkce? Podle mého citu i úsudku do „profánního“ oboru prostě nepatří. Označení činnosti těchto poradních zařízení jako duchovní péče v širším smyslu slova vidím oprávněno tím, že jsou druhem vysoce konkrétního hlásání základní křesťanské zvěsti víry, naděje a lásky. Jistě je nezbytné, aby měl rádce jasně ohraničenou světonázorovou identitu. Tento požadavek vznáší i psycho-terapeuti, např. C. G. Jung a E. H. Erikson. Církevní hlásání slova však podává kameny místo chleba, jestliže se v kázání, ve vyučování náboženství a při ostatních příležitostech spokojuje tím, že stanovuje vysoké mravní cíle, ale neukazuje cesty a reálné kroky, které k těmto cílům vedou. Konkrétní cesty a kroky může hlásání slova v právě jmenovaných formách jen naznačit. Proto jsou potřebná církevní zařízení, ve kterých se poskytuje bezprostřední pomoc pro vypořádání se s životem. (–)

Ještě jedno slovo ve vlastní věci. Pracuji deset let v „poradní službě pro církevní povolání“ a prožívám tuto činnost v týmu s psychology a psycho-terapeuty naprosto jako pastorační činnost všech spolupracovníků, nejen kněží, kteří se na ní podílejí. Náš společný cíl je mít stále na zřeteli „maturitas affectiva“, celostní lidskou zralost při otázkách volby povolání a také pomáhat v krizových situacích o krok dopředu. Církevní výnosy požadují zralost pro kněze, řeholníky a analogicky pro ostatní církevní povolání. Tento požadavek je prázdná formule, pokud nejsou k dispozici konkrétní poradní možnosti. Ještě důležitější je ovšem to, aby se v době výchovy, ať v semináři nebo v noviciátu nebo jiných situacích přípravy na povolání, konkrétně posilovala celostně lidská zralost. Pastorální psychologie může přitom pomáhat svými znalostmi a metodickými možnostmi, jako např. skupinami pro sebepoznání. Kompetence budoucího duchovního pastýře závisí podstatně od jeho lidské zralosti, na níž spočívá jeho identita jako odborníka v povolání i jako věřícího.

Hermann Stenger (1977). – Autor je profesor pastorální teologie v Innsbrucku a čelný odborník v pastorální psychologii.

Teologické texty, samizdatové číslo 4, strana 26–30.